

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра цивільного, господарського та екологічного права

Вибіркова навчальна дисципліна:

Корпоративне право

Тема 4. Корпоративні права та обов'язки

професор кафедри ЦГЕП

Лектор:

доктор юридичних наук, професор Чабаненко М.М.

Розробники: Чабаненко М.М.

Для студентів напрямів підготовки:
Доступне для завантаження на сайті кафедри:

для магістрів спеціальності 081 «Право»
<https://do.nmu.org.ua/course/view.php?id=6876>

План лекції:

1. Класифікація корпоративних прав
2. Поняття суб'єктивного корпоративного права
3. Корпоративне право як об'єкт цивільних прав і обов'язків
4. Майнові корпоративні права
5. Організаційні (особисті) права учасників корпорацій
6. Корпоративні обов'язки учасників корпоративних відносин

Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.
5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
6. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
7. Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.
8. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
9. Господарське право (Загальна частина) : підручник / за ред. В.С. Щербини, В. В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 588 с.
10. Корпоративне право: навчальний посібник / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Л.М. Дорошенко [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької, Л.М. Дорошенко. 2-е вид., випр. і доп. К.: Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Korporatyvne-pravo-2018.--400-s.-Harahonych-ta-in.pdf
11. Корпоративне право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) О. І. Харитонова, Л. І. Галупова. Одеса : Фенікс, 2019. 108 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Kharytonova-O.-I.-Halupova-L.-I.-Korporatyvne-pravo.pdf18

Вступ

У законодавстві України корпоративні права учасників підприємницьких товариств регламентовані такими нормативними актами: ЦК України, ГК України, законами України «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про акціонерні товариства» та іншими.

Єдиний у законодавстві перелік корпоративних прав міститься у ст. 167 ГК.

У законодавстві «корпоративні права» і «права учасників» наводяться як тотожні поняття. Разом з тим, зазначені поняття потребують чіткого розуміння. Зазначеному аспекту присвячена дана лекція

1. Класифікація корпоративних прав

На законодавчому рівні корпоративні права учасників господарських товариств регламентовані такими нормативними актами: ЦК України, ГК України, законами України «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про акціонерні товариства» тощо. Єдиний у законодавстві перелік корпоративних прав міститься у ст. 167 ГК. До прав учасників відповідно до ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» належать такі права:

- а) брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених цим Законом;
- б) брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди);
- в) вийти в установленому порядку з товариства;
- г) одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів; д) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом.

Вказані нормативні акти не містять вичерпного переліку корпоративних прав учасників господарських товариств і передбачають можливість їх встановлення законом та установчими (чи / і локальними) документами товариства. Залежно від об'єкта, з приводу якого виникають корпоративні права, всю їх сукупність можна поділити на: майнові: - отримувати частину прибутку товариства у вигляді дивідендів; отримувати частину вартості майна товариства у разі його ліквідації; - розпоряджатися акціями (а для інших видів корпорацій – часткою в статутному фонді): продавати, передавати, відчужувати іншим способом у порядку, визначеному чинним законодавством та статутом товариства;

- заповідати акції (частку) у спадщину;
- купувати додатково випущені акції товариства;
- немайнові:
- тримувати інформацію про діяльність товариства;
- право бути повідомленим про місце і час загальних зборів тощо; організаційні:
- входити до товариства і виходити з нього в установленому порядку;
- брати участь у загальних зборах акціонерів (зборах учасників);
- обирати і бути обраним до органів товариств;
- брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному статутом товариства та законодавством;
- здійснювати одноособове управління справами товариства.

Права учасників господарських товариств можна поділити на основні, спеціальні та додаткові. До основних прав належать всі корпоративні права, які встановлені законодавством України.

Основні права можна поділити на загальні - ті права, які об'єднують у собі права певної групи, за допомогою яких відбувається реалізація загальних прав, і конкретизуючі права, які деталізують, розкривають зміст загальних прав. їх можна класифікувати залежно від основного права, реалізацію і захист якого вони забезпечують.

Спеціальні корпоративні права ми пов'язуємо з певною організаційно-правовою формою господарського товариства Вони закріплюються спеціальними нормами.

В окрему групу, на нашу думку, можна виділити додаткові права - це такі права, які встановлені самими суб'єктами корпоративних відносин у внутрішньо корпоративних актах.

Їх можна поділити на:

- установчі - права, які встановлюються установчими документами, та
- права, які встановлені в позастатутних локальних документах товариства (наприклад, положення про правління, про спостережну раду тощо).

Корпоративні права учасників (засновників) господарських товариств — це сукупність прав учасника господарського товариства, зміст яких визначається їх приналежністю до певного виду цього товариства, нормативно-правовими та внутрішньо корпоративними актами.

2. Поняття суб'єктивного корпоративного права

Суб'єктивне корпоративне право – це насамперед право засновника, тобто особи, яка прийняла рішення про створення (заснування) корпоративної юридичної особи. Крім цих осіб, корпоративні права мають учасники господарських товариств, вкладники, члени кооперативів, власники підприємств.

А корпоративні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають між засновником (учасником) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ним засновницьких прав, а також відносини між учасниками, що впливають з укладеного установчого договору. Під корпоративним правом у суб'єктивному розумінні слід розуміти право особи бути учасником корпорації (юридичної особи).

Корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні слід вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом в результаті реалізації засновницького права.

Для всіх суб'єктивних корпоративних прав є характерним те, що:

1) вони виникають в результаті створення юридичної особи;

2) виражають відносини між засновником та юридичною особою;

3) мають організаційно-майновий характер, тобто передбачають право на управління або участь в управлінні, право на доходи;

4) пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи;

5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації.[1]

Специфіка корпоративного права виявляється зокрема в тому, що воно виступає як складна сукупність прав, яке кожне з яких окремо можна назвати корпоративним правом. Це право на одержання прибутку, право на управління, право на отримання частини майна підприємства після його ліквідації, право на інформацію тощо.

3. Корпоративне право як об'єкт цивільних прав та обов'язків

До об'єктів цивільних прав законодавець відносить речі, результати робіт і послуг, а також майнові права (ст. 177 ЦК). Майнові права ще називають «безтілесним» майном. Перехід, тобто відчуження корпоративних прав, здійснюється відповідно до Цивільного кодексу, а також на підставі законів, що регулюють діяльність юридичних осіб різних організаційно-правових форм.

В кожному конкретному випадку перехід прав регулюється статутами та установчими документами. У складному правовідношенні щодо відчуження права беруть участь дві сторони - правовідчужувач та правонабувач, але й подекуди воля юридичної особи та її зовнішній вираз мають неабияке значення.

Корпоративне право як об'єкт майнового характеру має певну оціночну вартість, на яку впливає ряд факторів, серед яких – вид організаційно-правової форми підприємства, фінансові показники, перспективи розвитку підприємства та його ділова репутація. При передачі корпоративного права, незважаючи на складність та багатогранність цього об'єкта, не вимагається його деталізація або детальний опис у передаточному документі, оскільки зміст корпоративного права наповнюється повноваженнями, які закріплені в нормативних актах та статутах.

Правовстановлюючими документами володільця корпоративного права є акція, сертифікат, виписка з реєстру, установчі документи товариства тощо.

Правовий режим цього об'єкта в першу чергу залежить від організаційно-правової форми товариства, але й у такій же мірі від положень, що містяться в установчих документах даної юридичної особи.

Залежно від організаційно-правової форми юридичної особи відчуження корпоративного права його учасника іншій особі (правонаступництво у праві) може здійснюватись таким чином:

А) передача частки учасника у складеному капіталі повного товариства;

Б) перехід до іншої особи частки у статутному капіталі товариства з обмеженої відповідальністю;

В) відчуження акцій;

Г) передача паю (пайового внеску) члена кооперативу. Корпоративне право, що належить учаснику юридичної особи у зв'язку з участю у її створенні може перейти до іншої особи або в порядку уступки права, тобто на основі правочину, або на основі закону.

Суб'єктивне корпоративне право заслуговує на самостійне місце серед переліку об'єктів цивільних прав, які містяться у ст. 177 Цивільного кодексу України.

Назріла пора слідом за податковим законодавством і цивільному праву визнати самостійне місце суб'єктивного корпоративного права серед об'єктів цивільних прав, а не застосовувати аналогію, прирівнюючи його до майнових прав, або (що ще гірше) ігнорувати таке право.

У Господарському кодексі, на відміну від ЦК, корпоративним правам присвячена окрема глава і дається визначення поняття корпоративних прав через їх тричленний зміст (ст. 167). Але по суті корпоративне право та його реалізація не пов'язані безпосередньо з господарюванням. Воно виникає в результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин засновницького права - права на створення юридичних осіб.

Якщо звернутися до визначення змісту корпоративних прав у ст. 167 ГК, то у ньому зазначаються ключові повноваження учасника (засновника) юридичної особи.

До них відносяться правомочності: на участь в управлінні організацією, отримання частини прибутку, а також майна у випадку ліквідації.

До змісту корпоративного права можуть входити й інші повноваження, які передбачені законом та установчими документами. Їх прийнято ділити на права майнового та немайнового характеру.

Цивільний кодекс, замість узагальненого визначення корпоративних прав, містить регулювання прав учасників господарського товариства (ст. 116), зміст яких по суті розкривається через такі ж складові.

Таким чином, визнання корпоративного права особливим об'єктом цивільних прав буде логічним завершенням досліджень сфери обороту корпоративних прав в суспільстві, і дозволить зняти велику кількість в першу чергу практичних питань правового режиму та оформлення переходу корпоративних прав від одного до іншого учасника.

4. Майнові корпоративні права

Аналіз відповідних положень цих законодавчих актів дозволяє виокремити наступне коло повноважень учасників господарських товариств:

а) брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених законом;

б) брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди); в) вийти в установленому порядку з товариства;

г) одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчими документами;

д) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом.

Майнові складові корпоративного права безпосередньо слідує із участі у формуванні статутного (складеного) капіталу.

Вони служать критерієм розмежування двох правових категорій – права участі в товаристві та корпоративного права.

Одне із них – право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства пропорційно своїй частці у статутному (складеному) капіталі. Прибуток – це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до статутного фонду.

Право на одержання частини прибутку товариства мають не всі його учасники, а лише ті з них, які є його учасниками на початок строку виплати дивідендів. У акціонерному товаристві для кожної виплати дивідендів наглядова рада товариства встановлює дату складання переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. У разі відчуження акціонером належних йому акцій після дати складання переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, але раніше дати виплати дивідендів, право на отримання дивідендів залишається в особи, зазначеної у такому переліку.

Порядок реалізації цього права законодавець відносить до локального регулювання, зазначаючи у ст. 4 Закону України «Про господарські товариства», що порядок розподілу прибутку визначається установчими документами. Установчими документами або угодою між учасниками можуть передбачатися різні варіанти розподілу прибутку, які є відмінними від законодавчо визначеного принципу, проте закон забороняє установчими документами позбавляти учасників цього права.

Наступне право, яке встановлене законодавством для учасників всіх господарських товариств – це право здійснювати відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом. Відповідно до ст. 147 ЦК та ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства, третім особам або самому товариству.

Учасники повного товариства здійснюють це право за згодою інших його учасників (ст. 127 ЦК, ст. 69 Закону України «Про господарські товариства»). Проте відсутність згоди будь-кого із них не призводить до виникнення переважного права купівлі частки. За таких обставин учасник вправі вийти з товариства і вимагати проведення розрахунків відповідно до ст. 130 ЦК. Учасники всіх форм господарських товариств наділяються ще одним майновим правом щодо корпорації, яке безпосередньо визначене у ст. 167 ГК – це право на частину активів у випадку його ліквідації.

Воно слідує із загального правила, встановленого ч. 4 ст. 111 ЦК, відповідно до якого майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

Так, відповідно до ст. 21 Закону України «Про господарські товариства» грошові кошти, що належать товариству, включаючи виручку від розпродажу його майна при ліквідації, після розрахунків по оплаті праці осіб, які працюють на умовах найму, та виконання зобов'язань перед бюджетом, банками, власниками облігацій, випущених товариством та іншими кредиторами, розподіляються між учасниками товариства у порядку і на умовах, передбачених цим Законом та установчими документами, у шестимісячний строк після опублікування інформації про його ліквідацію. Щодо акціонерного товариства, то його майно після ухвалення рішення про ліквідацію, розподіляється між акціонерами відповідно до статті 89 Закону України «Про акціонерні товариства».

Другу групу законодавчо закріплених майнових корпоративних прав складають ті, які обумовлені участю у певному виді господарського товариства. В першу чергу йдеться про переважні права.

Учасники всіх видів господарських товариств, за винятком акціонерів і повних учасників, мають переважне перед третіми особами право купівлі частки у статутному (складеному) капіталі товариства. Здійснення учасниками права переважної купівлі частки не залежить від повної чи неповної оплати ними вкладів, оскільки частка купляється пропорційно до розмірів їхніх часток.

Проте, статутом товариства чи домовленістю між ними може бути встановлений інший порядок здійснення цього права. Законом України «Про акціонерні товариства» встановлено переважне право для акціонерів – власників простих акцій набувати розміщувані товариством прості акції пропорційно частці належних їм простих акцій у загальній кількості простих акцій при додатковій емісії акцій.

Це право здійснюється в порядку, встановленому законодавством. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 137 ЦК та ст. 39 Закону України «Про господарські товариства» вкладники командитних товариств мають переважне право перед повними учасниками цього товариства на одержання своїх вкладів у разі ліквідації товариства.

5. Організаційні (особисті) права учасників корпорацій

Законодавець визначає корпоративні права як поєднання двох груп прав – одну із них складають права майнового характеру, а другу групу прав він називає немайновими.

Аналіз законодавчих актів, які визначають права учасників господарських товариств, дозволяє виокремити в останню групу такі основні правомочності:

- брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчих документах, крім випадків, встановлених законом;
- брати участь у розподілі прибутку;
- вийти у встановленому порядку з товариства; – одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчими документами. Як щодо майнових корпоративних прав, перелік немайнових прав не є вичерпним, оскільки учасники господарських товариств можуть мати інші права, встановлені установчим документом та законом.

Так, за Законом України «Про акціонерні товариства» акціонери в процесі здійснення права на участь у загальних зборах товариства наділяються низкою наступних прав:

- право на отримання інформації про дату, час і місце проведення загальних зборів та іншу інформацію, передбачену ч. 3 ст. 35 Закону;
- право ознайомитися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного. У повідомленні про проведення загальних зборів вказуються конкретно визначене місце для ознайомлення (номер кімнати, офісу тощо) та посадова особа товариства, відповідальна за порядок ознайомлення акціонерів з документами (ч. 1 ст. 36);

– право ознайомитися з проектом (проектами) рішення з питань порядку денного (ч. 2 ст. 37);

– право внести пропозиції щодо питань, включених до порядку денного загальних зборів акціонерного товариства, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства. Пропозиції вносяться не пізніше ніж за 20 днів до проведення загальних зборів (ч. 1 ст. 38);

– право знати про зміни в порядку денному (ч. 7 ст. 38);

– право брати участь у загальних зборах особисто або через представника (ст. 39).

Організаційні (особисті) права учасників корпорацій зумовлені суб'єктивним та об'єктивним факторами.

Суб'єктивний фактор проявляється в задоволенні учасником товариства власного майнового інтересу, а об'єктивний – організацією діяльності юридичної особи як суб'єкта права.

Такий поділ є певною мірою умовним, але зручний для уявлення про ті можливості, яких набувають особи, вкладаючи (інвестуючи) свій капітал в господарське товариство.

6. Корпоративні обов'язки учасників корпоративних відносин

Аналізуючи положення Закону України «Про господарські товариства», Цивільного та Господарського кодексів України щодо обов'язків учасників господарських товариств, можна виокремити три групи позитивних і негативних корпоративних зобов'язувань:

- загальні – ті, які властиві учасникам всіх видів господарських товариств;
- спеціальні – ті, які обумовлені участю у певному виді господарського товариства;
- локальні – ті, які передбачені установчими та іншими локальними документами товариства.

Обидва кодифіковані акти (ЦК і ГК) та Закон «Про господарські товариства» зобов'язують учасників усіх господарських товариств додержуватись вимог установчого документа, виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління, які прийняті в межах їх компетенції (ч. 1 ст. 117 ЦК, ч. 3 ст. 88 ГК, ст. 11 Закону «Про господарські товариства»). Виконання цього обов'язку не обумовлено участю учасника у роботі загальних зборів та голосуванням за це рішення, але якщо воно суперечить законодавству, він може його не виконувати.

Наступний комплекс загальних обов'язків зобов'язує учасників господарських товариства виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі й ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції) у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчими документами (абз. 2 ч. 1 ст. 117 ЦК).

З поміж усіх можливих зобов'язань перед товариством законодавець акцентує увагу в цій нормі на майнових обов'язках, зокрема робити вклади та оплачувати акції.

В юридичній літературі цей обов'язок поділяють на дві складові: обов'язок вносити вклади при створенні товариства та обов'язок робити внески при збільшенні статутного капіталу. Їх виконання спрямоване на формування статутного (складеного) капіталу і як наслідок цього – забезпечення принципу самостійної майнової відповідальності юридичної особи за своїми зобов'язаннями.

Наступний обов'язок учасників господарських товариств – не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Окрім загальних обов'язків, учасники товариств можуть мати інші обов'язки, які зумовлені певним видом господарських товариств.

Наприклад, на учасників повного товариства та повних учасників командитного товариства покладається низка наступних обов'язків: не конкурувати з товариством; попередити не пізніше як за три місяці про вихід з товариства, яке було створено на невизначений строк; нести солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке відповідно до законодавства України може бути звернено стягнення, якщо у товариства недостатньо майна для задоволення вимог кредиторів. Виконання останнього обов'язку не залежить від того, виникли борги після чи до вступу у товариство. Водночас, таким учасникам заборонено бути повними учасниками інших повних та командитних товариств.

Повні учасники командитного товариства не можуть бути одночасно і його вкладниками. Щодо негативних зобов'язувань, то законом заборонено єдиному учаснику товариства з обмеженою відповідальністю бути одночасно учасником іншого товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника.

Мета цих обмежень полягає в тому, щоб не допустити різного роду зловживань та маніпуляцій щодо використання конструкції товариства з обмеженою відповідальністю з єдиним учасником. Спеціальний обов'язок акціонерів – оплачувати акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом акціонерного товариства (абз.4 ч. 1 ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства»).

ВИСНОВКИ:

Окрім законодавчо визначених зобов'язань загального та спеціального характеру, учасники господарських товариств можуть мати також локальні обов'язки, тобто ті, які встановлені установчими та іншими локальними документами товариства. Так, статутом акціонерного товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Законодавче закріплення такого способу формального вираження додаткових обов'язків акціонерів, на перший погляд, спрощує механізм скасування діючих та впровадження нових обов'язків, оскільки не потрібно вносити зміни в установчі документи товариства. Водночас на практиці може виникнути проблема щодо досягнення згоди усіма акціонерами, яка необхідна для укладання такого договору.

На основі законодавства та доктринальних положень у лекції висвітлено важливі питання, що стосуються суб'єктивних корпоративних прав, корпоративних обов'язків учасників корпоративних відносин, майнових корпоративних прав та організаційних (особистих) прав учасників корпорацій.

Семінарське заняття до Теми 4 :

Корпоративне управління.

План

1. Поняття, підстави набуття державою корпоративних прав.
2. Правове положення державної акціонерної компанії.
3. Створення акціонерних товариств у процесі приватизації та корпоратизації.

*Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:
державна акціонерна компанія, державні корпоративні права, управління державними корпоративними правами, державна дивідендна політика.*